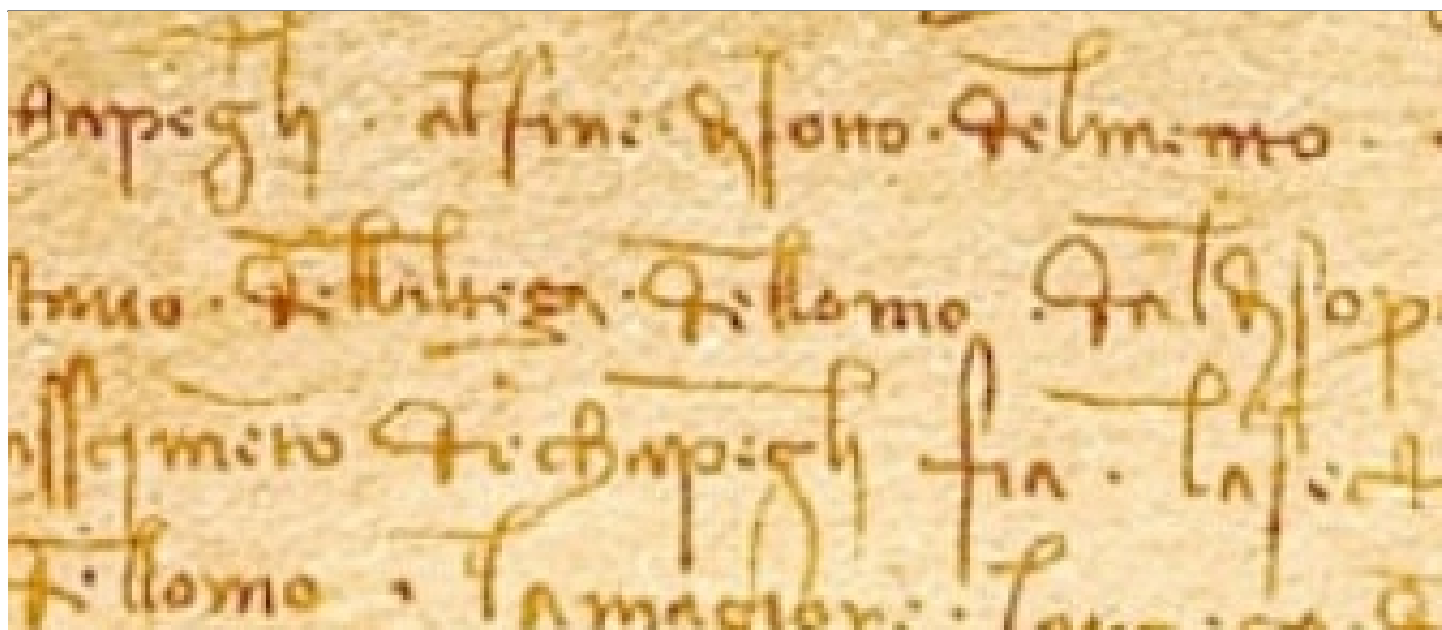

La cal·ligrafia i les lletres d'En Lleonard

Autor: Bienvenido Prados

Data de publicació: 28-11-2013

Amatent a la cal·ligrafia leonardina, en Bienve Prados ha aïllat una a una les lletres que apareixen als escrits del Gran Mestre i ara ens explica el procés de la seva tasca i els resultats obtinguts

Des que tinc memòria, m'ha interessat la vida d'En Lleonard. Tinc, com altres admiradors, llibres relatius a la seva obra i algun de seu, també algun bust. M'agrada d'ell, sobretot, la seva interdisciplinarietat i la seva capacitat per interessar-se per qüestions aparentment diferents.

Vaig rebre, per tant, amb molta sorpresa les primeres indagacions realitzades des de l'Institut Nova Història sobre la seva vida i identitat, on es qüestiona la història diguem-ne oficial, i les segueixo amb atenció.

No sóc paleògraf, però vaig fer un curs de paleografia dels segles XIV-XVII, impartit per en Gabriel Roura a l'any 2000. No sóc historiador, però, com tantes altres coses, la història sempre m'ha interessat molt i tinc una diplomatura universitària en Ciències de l'Educació.

Intentaré en aquest petit article descriure com he confeccionat els dos abecedaris suposadament realitzats per En Lleonard¹.

Primer, vaig decidir que calia partir de dos moments diferents en la seva vida. Vaig triar la data de 1479, perquè era una data contrastada respecte al document manuscrit que vaig escollir. El text descriu la mort d'En Bernardo di Bandino Baroncigli, el 29 de desembre d'aquell any. En Lleonard era present a l'execució pública que es va fer a Florència, i aprofita per fer un dibuix i un text descriptiu de la roba del sicari que havia mort Juliano de Medici el 26 d'abril. L'original es conserva al Museu Bonnat de Baiona. He digitalitzat la còpia que es reproduïx al llibre Leonardo da Vinci. Dibujos: La invención y el arte en el lenguaje de las imágenes, de Marco Meneguzzo, a la cinquena edició del 1996, publicada per Debate.

El segon document escollit no disposa d'una datació tan exacta, però sí molt aproximada. L'anterior llibre ni la fixa, malgrat que dóna a entendre que seria posterior al 1490 (data també utilitzada com a referència per l'entrada "Leonard" a la Viquipèdia. La Viquipèdia diu "prop de l'any 1492"). Es tracta del més que conegut Home de Vitruvi. L'original es conserva a la Gallerie dell'Accademia de Venècia. Aquest dibuix d'En Leonard va ser un dels que va facilitar al seu amic Luca Pacioli (1445-1514) per a les il·lustracions del seu llibre Divina Proportione, publicat al 1509.

El text reproduït forma part, així mateix, del llibre Tractat de Pintura (Proemi, 340, p. 289), amb textos del mateix Leonard, editat per Akal, al 1989, sobre l'obra de J.P. Richter, del 1939.

Procediment

Una vegada fotografiades les imatges del text, he procedit a donar-les-hi la volta en sentit horitzontal per tal de mostrar el text (en aquest cas amb un simple programa de tractament de textos), per desfer l'escriptura especular tan utilitzada per En Leonard.

Posteriorment, he transcrit el text original, que no ha estat difícil, perquè es tractava d'uns textos tan coneguts.

Primer, enumerem les línies: Posteriorment, transcrivim les lletres:

I, finalment, he aïllat, en còpies amb més detall, cadascuna de les lletres.

Fem el mateix amb l'altra mostra. De la pàgina sencera, separem els dos paràgrafs, situats sobre i sota el dibuix central.

N'aïllem una línia de text, la transcrivim i, posteriorment, la traduïm:

I fem el mateix amb la línia següent:

Identifiquem a cada línia les diferents lletres utilitzades i les ordenem:

Una vegada que coneixem cadascuna d'elles, podem descobrir, així mateix, i pel context del que es diu, formes abreujades, o simbologia especial, com ara la P estilitzada, que abreuja PER (a sota de la P) o PR, o la D estilitzada que abreuja DI i DE (a sota de la D).

La traducció sencera, seria:

Vitruvi l'arquitecte, diu a la seva obra sobre arquitectura que la naturalesa distribueix les mesures del cos humà com ve tot seguit: que 4 dits fan 1 pam, i 4 pams fan 1 peu; 6 pams fan 1 colze, 4 colzes fan l'altura de l'home. I 4 colzes

fan 1 pas, i que 24 pams fan un home, i aquestes mesures són les que ell usava en els seus edificis. Si separeu prou les cames com perquè la teva alçada disminueixi 1/14 i estireu i pugues les espatlles fins que els dits estiguin al nivell de la vora superior del teu cap, sàpigues que el centre geomètric de les teves extremitats separades estarà situat al teu melic i que l'espai entre les cames serà un triangle equilàter. La longitud dels braços estesos d'un home és igual a la seva alçada. Des del naixement dels cabells fins a la punta de la barbeta és la desena part de l'altura d'un home; des de la punta de la barbeta a la part superior del cap és un vuitè de la seva alçada; des de la part superior del pit a l'extrem del seu cap serà un sisè d'un home. Des de la part superior del pit al naixement dels cabells serà la setena part de l'home complet. Des dels mugrons a la part de dalt del cap serà la quarta part de l'home. L'amplada major de les espatlles conté en si mateixa la quarta part d'un home. Des del colze a la punta de la mà serà la cinquena part de l'home, i des del colze a l'angle de l'aixel·la serà la vuitena part de l'home. La mà completa serà la desena part de l'home, el començament dels genitals marca la meitat de l'home. El peu és la setena part de l'home. Des de la planta del peu fins a sota del genoll serà la quarta part de l'home. Des sota del genoll al començament dels genitals serà la quarta part de l'home. La distància des de la part inferior de la barbeta al nas i des del naixement del pèl a les celles és, en cada cas, la mateixa, i, com l'orella, una tercera part de la cara

(Aquesta signatura que apareix a la part inferior esquerra de l'Home de Vitruvi, no sembla de cap de les cal·ligrafies atribuïdes a En Lleopard)

L'alfabet italià consta de 21 lletres³. Els dos abecedaris que us facilito, en contenen 19 i 20 respectivament. Al primer, hi manquen les lletres Q i M; al segon, la Z, com heu pogut observar. Són lletres manuscrites en toscà, un dels dialectes florentins que ha servit de base a l'idioma italià, i escrites presumiblement amb la mà esquerra, qüestió deduïble, entre altres, per evitar les taques de tinta com a conseqüència del sentit de l'escriptura especular.

Què observem de la comparació d'aquests dos abecedaris?

La primera qüestió que es pot observar en els dos exemples és que no es tracta de la mateixa cal·ligrafia, fet que podria estar relacionat amb una evolució natural (hi ha uns 11 anys de diferència entre elles) i personal del traç cal·ligràfic, com pel fet de tractar-se d'origen diferent, realitzades per persones distintes. Destaca, a primer cop d'ull, l'evident manca de puntuació en la primera.

Troblem que, en les vocals, la A ha perdut la contraforma, la E, tan arcaica al primer -provinent de la c.c llatina et-, es redefineix i estil·litza sense contraforma, la I conserva el traç diferenciat després de D (on esdevé una abreviatura), M i TT, i les O no s'inicien en el mateix punt. Finalment, la U guanya un vèrtex –en angle– on abans existia un traç corb.

Pel que fa a les consonants, trobem: Les B perden el bucle de l'alineació superior, les C són versemblants, la D és una lletra molt diferent en un i altre exemple, tant en el desenvolupament del traç, com en la part mitja inferior –trau–, que guanya proporcionalment el doble d'alçada respecte a la part superior, quan abans era la meitat d'aquesta. La F, que disposava d'un travesser i bucle superior important, adoptarà una mena de braç i botó allargat, perdent la contraforma. La G, que disposava d'un trau obert, acaba tancant-se, i desapareix el canvi de sentit corb del coll. A la H, perd volum la contraforma de l'aliniació superior, mentre guanya dimensió de traç de la cua. La L ens mostra una diferència important entre un i l'altre exemple: disminueix el volum de la contraforma i apareix un traç rectilini en l'aliniació superior, de grans dimensions, volant sobre altres grafies, i es forma una asta clara que s'uneix en un vèrtex amb un enllaç/ligadura més pronunciat/da. La M perd la cua. La N s'obre per la part central. La P, guanya un petit braç a la part superior de l'asta, i la contraforma resta parcialment tancada. Tanmateix, desenvolupa una P, en abreviatura de PER i PR, que, com la H i la L, guanya en l'extensió de la cua, per l'extensió del traç de la contraforma. A la Q, no la podem comparar per manca d'exemplar en la primera mostra. La R s'obre pel centre com la N. La S perd el bucle superior. La T, mentre l'asta guanya alçada, perd longitud el travesser, que només apareixerà grafiat a la part dreta. A la V, guanya lleugerament dimensions el tram inicial. En algunes cal·ligrafies atribuïdes a En Lleopard, apareix una V semblant a la seva forma actual manuscrita, sense contraforma. La Z no es pot comparar per manca d'exemple en el segon abecedari.

Com es pot observar, són massa diferències.

Però no són les úniques diferències entre les grafies dels textos que es diuen d'En Lleopard. Si comparem la lletra que apareix als còdexs⁴, es pot observar de seguida que no totes les cal·ligrafies corresponen a la mateixa persona. Si el Còdex Madrid I fos un manuscrit d'En Lleopard, no ho podria ser el Manuscrit de París, en la mateixa mesura que veient una semblança entre aquest darrer exemple i el primer abecedari que aquí mostrem. Ho podreu comprovar a les

mostres dels còdexs que s'adjunten al final.

És evident que els més íntims col·laboradors d'En Lleonard van tenir alguna cosa més a fer que servir ocasionalment de models, i seria possible la intervenció de més d'una persona en la confecció cal·ligràfica de tots aquests documents, que contenen afegitons, correccions, mutilacions i d'altres manipulacions pòstumes, com ha estat ja detectat per diferents especialistes.

Però massa interessos econòmics pertorben un aclariment d'aquesta qüestió.

Bienvenido Prados

Notes i referències

1 Aquesta, evidentment, és una tasca que altres ja han fet també i, segurament, molt més preparats. Tenim el cas d'En Jean Paul Richter, on en els seus dos volums de *The Notebooks of Leonardo da Vinci*, de 1888, de domini públic als EUA –es pot consultar en el Projecte Gutenberg–, ja mostra diferents abecedaris d'En Lleonard.

2 Concretament, amb el programa Page de Mac OS, però teniu aquesta mateixa possibilitat al programa Word de Windows. Així mateix, a <http://leonardo.bne.es/index.html> podeu fer-ho amb una eina específica de l'aplicació de la BNE dels Còdexs Madrid I i II.

3 Malgrat que hi ha 5 lletres més, utilitzades quan apareixen en paraules alienes a aquest idioma (J, K, Y, X i W).

4 Vegeu, en aquest sentit, els suposats camins seguits al llarg de la història dels còdexs actuals a <http://www.leonardonline.it/en/codex-da-vinci.html>, així com als 10 exemples adjunts.